

Kitabxana etikası və müasir dövrdə kitabxanaçı-oxucu münasibəti

Nəzakət Rəhmanova

Madaniyyət Nazirliyi Madaniyyət üzrə Elmi-Metodik və İxtisasartırma Mərkəzi Təlim-tədris şöbəsinin müdiri
E-mail: naza_raxmanova@mail.ru

Cəmiyyət mədəniyyətinə və təhsilin birinci dərəcəli əhəmiyyətini, etik-xalqa normaların vacibliyini qəbul etməsə, heç vaxt yüksək mədəniyyət və demokratik ola bilməz. Müasir dövrdə kitabxanalar mədəniyyətin ayrılmaz tərkib hissəsi olmuşdur. Qədim zamanlardan bugünkü dövrümüzdə qədər sosial həyatın mühüm tərkib hissəsi kimi cəmiyyətin intellektual həyatına təsir göstərir. Kitabxana elmini araşdıraraq müasir dövrdə kitabxana etikası və kitabxanaçı-oxucu münasibətini ön plana çəkə bilərik. Har bir peşə öz-özlüyündə xüsusi peşəkarlıq, yüksək səviyyəli hazırlıq tələb edir. Xalq, millət, cəmiyyət üçün müqəddəs sayılan bir yerdə əmək fəaliyyəti göstərmək üçün müstəsna professionalıq gərəkdir. Kitabxanaçı xalqa, millətə, cəmiyyətə xidmət göstərdiyi üçün onun peşə hazırlığı, geniş dünyagörüşü, yüksək səviyyəli pedaqoji və psixoloji hazırlığının olması əsas şərtdir.

Kitabxana etikası və müasir dövrdə kitabxanaçı-oxucu münasibətləri müvazinə keçmədən öncə bir qədər etika haqqında əlavə məlumat verək.

İctimai elmlər sistemində mühüm yer tutan etika insan irdəknin ən qədim sahələrindən olan axlaq haqqında elmdir.

Bir sözlə, "Etika" axlaq və axlaq dəyərləri ad hər nə varsa, hamısını öyrənir. Aristotel "Nikomax etikası"nda (3, I kitab, 1 fəsil) yazır ki, "Etika'nın əsas məqsədi bilik yox, əməldir. Doğrudan da, belədir, etikadan danışanda insanların davranışları, bir sözlə, əməlləri göz önünə gəlir.

"Etika" yunanca "ethos" (tələffüzə etos kimi də işlənir) sözündən əldə, etimoloji mənəsi adət, anane, xarakter, vərdiş, davranış, temperament deməkdir.

Fəlsəfi təlimlər tarixinin inkişafı göstərir ki, axlaq təlimi etika-fəlsəfə ilə birgə inkişafdadır. Məsələn, qədim Çin filosofu Konfutsi özünün fəlsəfi görüşlərində etik nəzəriyyəni daha da əsaslandırmaq istəmişdir. Konfutsi etikasının əsas məhiyyətiyi Jen, yəni humanizm təşkil etmişdir. Onun fikrincə, humanizm əla mənavi prinsipdir ki, cəmiyyətdə və ailədə insanlar arasındakı münasibəti müəyyənləşdirir. Cəmiyyətdə qarşılıqlı hörmətə şərait yaradır. Har bir şəxs tutdu-ğu müqəddəs əslilə oğru əzunu əla aparmalıdır ki, onun vəzifəsi və hərəkətləri arasında heç bir ziddiyyət baş verməsin.

Demokratik gərəklər, yaxşı adam o şəxs deyil ki, yalnız pislik etməsin, o kəsdir ki, heç pislik barədə düşünməsin də. Dermalı, düzgün davranış yaxşı düşünməkdən, yaxşı danışmaqdan və yaxşı fəaliyyət göstərməkdən ibarətdir. Deyd olunan bu üç cəhət isə müallimlər, kitabxanaçılar, gündəlik fəaliyyətdə insanlarla ünsiyyətdə olan, məna vəziyyətdə xidmət edən peşə sahibləri üçün daha çox vacibdir. Çünki

yalnız belə halda, yeni insanlarla ünsiyyət prosesində aşkar görünən həmin keyfiyyətlər ictimai əhəmiyyət kəsb edir.

Bu baxımdan görkəmli alman filosofu İmmanuel Kantın da etika barədə xüsusi müddəalar var. Həmin müddəalar kitabxana xidməti etikası baxımından olduqca aktual səslənir. Belə ki, mütəxəssislərə yönəldilmiş etik qaydaların hazırlanmasında həmin tələblər əsas götürülə bilər: a) xeyirxahlıq, b) qanunlara riayətə meyllilik və əla hərəkət etmək ki, fəaliyyətdə universalılığa barabər, heç bir ziyanlı nəticəyə şərait yaranmasın, c) insanlara bilik vermək vəzifəsinə daşmaq. İ.Kantın etika ilə əlaqədar irli sürdüylə üçüncü müddəə, sözün həqiqi mənasında, sanki kitabxanaçılıq peşəsinin tələblərini, kitabxana xidmətinin məzmununu nəzərdə tutaraq söylənmişdir.

Kitabxanaçılarının fəaliyyətinin tarixi təcrübəsini araşdırarkən məlum olur ki, oxuculara xidmət etikası həmişə ciddi əhəmiyyət daşıyır bir məsələdir. Kitabxanaçılarının qarşısında oxuculara xidmət etikasının mühüm tələblərinə əməl etmək kimi bir vəzifə durur. Oxucunun mənavi tələbatının tam dolğun, rahat və etik normalar çərçivəsində ödənilməsi kitabxanaçının böyük məharəti, pedaqoji ustalıqlı kimi qiymətləndirilməlidir. Mahz bu cəhətdən öz fəaliyyətdə etik normalara ciddi əməl edən kitabxanaçı əməyi yüksək hörmətə və qiymətə layiqdir.

Kitabxanaçının əməyinin intellektual məzmunu, xeyirxahlıq xarakteri A.Xələfovun fikirlərinə də öz əksini tapmışdır. O yazır: "Kitabxanaçılar əsaslı keyfiyyətlə malik olmalıdırlar ki, kitabxananın başqa elementləri ilə mürəkkəb, qarşılıqlı köməyi sayəsində oxucu ilə dinamik canlı əlaqə yaratsın. Kitabxananın fəaliyyət fəaliyyət göstərməsini təmin etsin..."

Kitabxanaların canlı orqanizm kimi qiymətləndirilib müasir zamanımızda, doğrudan da, kitabxanaçı cəmiyyətdə tutduğu mövqə, həyata keçirdiyi vəzifələr, insanlara göstərdiyi xeyirxahlıq baxımından kitabxananın döyünən ürəyidir. Bu ürək nə qədər sağlam, möhkəm

olsa, əhəngdər işləsə, orqanizm o qədər müvəffəqiyyətlə fəaliyyət göstərsin, kitabxana işinin məzmununda böyük uğurlar baş verər. Xeyirxahlıq kitabxana etikasının mühüm göstəricisi hesab edilir. Professional etik qaydalar əmək fəaliyyəti prosesinde insan münasibətlərini tənzimləmək üçün nəzərdə tutulmuşdur. İşgüzar etika hər bir kitabxanaçının hazırlığını ayrılmaz tərkib hissəsi olub insanların işgüzar ünsiyyətdə qarşılıqlı münasibətlərini tənzimləməsi prosesidir. Əlbəttə, bu hazırlıq onun şəxsi sayı nəticəsində baş verə bilər. Kitabxanaçının özünü diqqət mərkəzində saxlamaq və lazımı səviyyəyə çatdırmaqla, İngiliz yazıçısı, XIX əsrin mütəfəkkiri C.Lebbok bu barədə çox düzgün demişdir: "Həyatda uğur qazanmaq üçün insanlarla düzgün ünsiyyət qurmaq bacarığı istedadın olmasından daha vacibdir". İşgüzar etikada əsas yeni müvafiq rəftar qaydası, zahiri görünüşü, niq, jestlər və mimikalar, sas tonu, məqsəduşluğun qeyim tarzi tutur.

Göstərilir ki, kitab verilişi zamanı kitabxanaçının özünü oxucunun səranməməsinə saymalıdır. Kitabxanaçı nəvazizliq, səmimi və maraqlı həmsöhbətdir. Bu cür kitabxanaçıya oxucu qaraqabaq, qapalı, yorğun görkəmi və əsəbi kitabxanaçılara nisbətən daha çox müraciət edir.

Kitabxanaçı tələffüzlü keyfiyyətlə, hədisləri, faktları tanqidi baxımdan təhlil etmək qabiliyyətinə, geniş həcmli məlumatdan vacibini seçməklə, problemin mahiyyətini tutmaq, ziddiyatlı informasiyadan nəticə çıxarmaq, operativ fəaliyyət göstərmək bacarığına malik olmalıdır.

Kitabxanaçının öz iradi keyfiyyətləri – təlimat əsasında işləmək, göstərişləri yerinə yetirmək bacarığını – sərbəst inkişaf etdirə bilər. Kitabxanaçının üçün ünsiyyət yarada bilmək qabiliyyəti də çox vacibdir. Belə ki, işgüzar söhbət aparmaq, öz fikrini həmsöhbətinə aydın izah etmək, oxucunun fərdi xüsusiyyətlərindən əslilə olaraq söhbətin məqsəduşluq formasını, lazımı tonunu seçmək və s.

Pəşanın emosional səviyyəsi də zəruridir: təmkinlilik, güzəştə getmək, xeyirxahlıq, pəşənsizlik cəzibədar cəhətləri üzə çıxarmaq, kitabxanaçının öz fikrini daşıq, ifadəli çatdırmaq, oxucunu maraqlandıran mövzuda söhbət, öz nöqteyi-nəzarini əsaslandırmaq bacarığı...

Bir sıra mütəxəssislər vərğuləyirlər ki, oxucuların kütləvi kitabxanalarla müraciətlərini azalmasını səbəbini kitabxanaçı-oxucu münasibətlərindəki etik normalara riayətsizlikdə axtarmalıdır. Ona görə də müasir cəmiyyətdə kitabxanaların rolunun qiymətləndirilməsinə kitabxanaçılar və oxucular arasındakı etik münasibətlər zərurətdən yanaşılmalıdır. Biz cəmiyyətimizdə kitabxanaların müasir, uğurlu, oxucu ilə bəllüğümlə arzulayırıqsa, kitabxanaların səhbi olan kitabxanaçılara özərləndirən başlanmalıdır. Ürəmi mədəniyyət, işin mənasını anlamaq, erudişiyə, diqqət, işə qarşı və məsuliyyətlə yanaşma, insanlarla ünsiyyət saxlamaq bacarığı, yeni biliklər qazanmaq istəyi kitabxanaçının peşəkarlığının tərkib hissəsidir. Fikrimcə, müasir dövrün kitabxanaçısını kitabxananın fəaliyyətdə aktual istiqamətləri müstəqil surətdə öyrənməyi, yeni layihə barədə təşəbbüs irəli sürməyi və onu reallaşdırmaqlı, öz iş yerində qarşılaşdığı məsələlərin həllinə yaradıcılıqla yanaşmağı, həmkarları ilə yaxşı təcrübəni bölüşməyi bacarmalıdır.

Etika nöqteyi-nəzərindən kitabxanalarla müvədd olan imtiyazlı xidmət həllərinə çox yumməq qətiyyətin yaramaz. Kitabxana xidməti kitabxanaya gələnlərin səli vəziyyətdən, iş yerindən, tutduğı vəzifədən, yaşından, xaric görünüşündən əslilə olmalıdır. Əgər kitabxanaçı daimi oxucuya ilk dəfə gələn oxucuya nisbətən daha daq

yanaşsın, yaxud yaşlıya nisbətən xalqa oxucuya diqqətəstizlik edirsə, kitabxanaçılıq peşəsinin axlaq kodeksini ciddi şəkildə pozur.

Kitabxanalarla imtiyazlı oxuculara xidmət zamanı etik problemlər baş verir. Bu hal kütləvi kitabxanalarda o qədər də əşkarlənərsə də, xüsusi elmi kitabxanalarda tez-tez rast gəlinir. Belə ki, müasirəsi direktorunun sorğusu sırası mühəndis sorğusu qarşısında üstünlük təşkil edir. Universitet kitabxanasında professorun sorğusu kitabxanaya aspirant və yaxud tələbə sorğusundan vacib sayılır. Bütün bu hallar kitabxana işinin etik normalarının pozulması deməkdir.

Kitabxanalarda müəyyən oxucu kateqoriyalarına xüsusi diqqət yetirmək tələb olunur. Bunlar: əlillər və mühacirlərdir. Bu sahədə əlillər xüsusi diqqət tələb edir ki, kitabxanaçı sifariş verilmis ədəbiyyatı seçməli və onun əlillə oxucunun məşğul olduğu məsaya aparmalıdır. Bütün bu işlər kitabxanaçılar tərəfindən böyük nəzakətlə icra edilməlidir.

Oxuculara xidmət üzrə işin effektivliyi çox əhəmiyyətli məsələdir. Oxucuların etik normalara nə dərəcədə əməl etməsindən əslilədir. Rəhbərlik etmək mədəniyyəti, öz tələbini vələn şəxslərə tələb etməsi, hörmətə, qarşılıqlı başadüşmə əsasında danışmaq mədəniyyəti – pəşanın etik mədəniyyətinin dərk etmək mədəniyyətidir. Bu gün insanlarla əvvəlki dövrlərdə olduğu kimi avtoritar usulla işləmək, subyektiv qiymətləndirmə, impulsiv, qeyri-iradi hərəkət tam qəbuləlməzdir. Həm kollektivdə avtoritar rejim fəaliyyət göstərir, həmin kollektivdə, eləcə də kitabxanada gərgin vəziyyət yaşayır.

O kitabxanalar peşəkarsızca işləyir ki, orada müdiriyyət və sərəvi işçilər hər hansı cür məsələni barədə hüquqlu partnyor kimi müzakirə edib qərar çıxarırlar. Müasirsədə bu cür atmosferin olmaması orada kifayət qədər çətinliklər, xüsusi psixoloji gərginliyin mövcudluğunu qəçilməz edir.

Çox vaxt kitabxanaya yeni ideyalar, planlar və təşəbbüskərlilə gənc kitabxanaçılar gəlirlər. Burada işi yaşlaşdırmaq, özərlən peşəkarlıq və yaradıcılıq imkanlarını çəçmaq istəyirlər. Onlara düzgünlükənləri reallaşdırmağa imkan verməyən bir sıra səbəb mövcud olur. Səbəblərdən biri kitabxana işçilərinin əlaqəsizliyi, istehsalat fəaliyyəti müvəqqəti qayda çərçivəsinə salınmış, iş sahələri ayırı-ayrılı qaydası: edilmişdir. Belə bir şəraitdə təşəbbüskərlilə göstərmək, məsləhətlər vermək yeni gəlmiş sərəvi işçilərin üçün münasib sayılır.

Kollektivdə etik normaların qorunması kimi mühüm bir problem halına nələn olaşmaq üçün bir sıra ölkələrdə kitabxanacılıq etik kodeksi mövcuddur. Eyni zamanda kitabxana etikası haqqında qənun qəbul edilmişdir. Məsələn, ABS-də fəaliyyət göstərən kitabxanalar üçün hazırlanmış kitabxana etikası haqqında qənun qırışın və altı maddədən ibarətdir. Girişdə qənun əsas prinsipləri və məna istiqamətləri əksini tapmışdır. Belə ki, burada kitabxanaçılar tərəfindən qəbul edilən qərarın çəvik həyata keçirilmə usulu müəyyənləşdirilmiş, intellektual əzadlıq normaları, informasiyadan sərbəst istifadə qaydaları təsdiqlənir; kitabxanaçılıq peşəsi üçün vacib keyfiyyətlər izah olunur.

Respublikamızda kitabxanalarda etik davranış normaları işlənilib hazırlanmışdır. Əlbəttə, belə bir məsələnin həlli müasir dövr üçün vacibdir. Bütün bunlar kitabxanalarda etik cəhətdən normal atmosfer yaratmağa xidmət edən fikirlərdir ki, bunlardan həm oxucular, həm kitabxanaçılar, həm də bitüvlükdə cəmiyyət faydalanabilir.

Bu gün tam məna əyləndirən ki, kitabxana ünsiyyəti problemi, daha doğrusu, kitabxanada baş verən ünsiyyət prosesi həm kitabxanaçının daimi oxucuya ilk dəfə gələn oxucuya nisbətən daha daq

bir müşkülə çevirmişdir. Ünsiyyət problemi kitabxana xidmətinin humanitar cəhətlərinə diqqət artırılması, şəxsiyyətin statusunun yüksəldilməsi ilə əlaqədardır.

Əlbəttə, ünsiyyət olmasa, ham insanların öz aralarında əlaqə yaratma bilməz, həm də birgə əmək prosesi baş tutmaz. Hər bir cəmiyyətdə yaşamaq, fəaliyyət göstərmək və inkişaf etmək ünsiyyət vasitəsilə baş verir. Ünsiyyət prosesində insan dünya haqqında, insanlar barədə özünü təsəvvurlərini formalaşdırır, qarşılıqlı anlaşma ilə əhatələnir, başqa adamlarla öz fikirlərini və hisslərini bölüşməli olur.

Ünsiyyət nədir? İki və daha çox adamın münasibətləri aydınlaşdırmaq və ümumi nəticə əldə etmək məqsədilə öz saylarını əlaqələndirməyə və birləşdirməyə yönəldilmiş qarşılıqlı təsirə ünsiyyət deyilir.

Ünsiyyət anlayışından bəhs edərkən vurğulamaq lazımdır ki, kitabxana ünsiyyəti çox mürəkkəb bir hadisə kimi qiymətləndirilir. Ünsiyyət problemləri üzrə tədqiqat aparılan kitabxana ünsiyyətini üç modifikasiyaya ayırırlar:

- Kitabxanaçılar arasında;
- Kitabxanaçılar və oxucular arasında;
- Oxucuların öz aralarında.

Məlum həqiqətdir ki, kitabxana ünsiyyəti problemlərinin sırasında kitabxanaçılar və oxucular arasındakı ünsiyyət xüsusi diqqət çəkir. Bu baxımdan əsas metodoloji məsələlərdən biri kitabxana ünsiyyəti prosesinin iştirakçıların qarşılıqlı münasibətləri məsələləridir. Onların qarşılıqlı fəaliyyətinin mahiyyətinin dərk edilməsi ciddi praktik əhəmiyyət daşıyır. Çünki bütövlükdə kitabxana xidməti prosesinin

mahiyyətinin dərk olunması da məhz həmin qarşılıqlı fəaliyyətin mahiyyətindən asılıdır. Kitabxanaçı ilə oxucunun ünsiyyəti nə qədər anlaşıqlı və səmimi olarsa, oxucu sərəhsunun ödənilməsinin nəticəsi də bir o qədər uğurlu alınar.

Mürəkkəb çoxsəhəli ünsiyyət prosesində qarşılıqlı əlaqədə olan iki nöqtəyi-nəzar ortaya çıxır: bunlar psixoloji və etik nöqtəyi-nəzardir. Kitabxana ünsiyyəti üçün hər ikisi xasdır.

Başqa ünsiyyətlər kimi kitabxana ünsiyyəti də müəyyən vasitələrin köməyi ilə baş verir. Bu baxımdan tədqiqatçılar ünsiyyət vasitələri sırasında aşağıda qeyd olunan, yəni dil, jest, maddi əşya, predmet, cinsi və simvolik əlamətləri qeyd edirlər. Əlbəttə, kitabxanaçı-oxucu ünsiyyətində ən çox danışıqdan istifadə olunur. Bununla belə jestlər, tabəssüm, gözün ifadəsi (mimika) da az rol oynamır.

Özünə, öz emosiyalarına və əhvalına nəzarət bacarmamaq kitabxanaçının mühüm peşə xüsusiyyətidir. Ona görə də ünsiyyət prosesi kitabxanaçı üçün başa düşülməli və dərinlən dərk olunmalıdır. Kitabxanaçının üzügücləri, köməyə hazır olması və pedaqoji bacarığı o peşə xüsusiyyətlərindəndir ki, bununla hər cür mübahisəni aradan qaldırmaq, bütün ünsiyyət prosesini harmonik vəziyyətə gətirməyə nail ola bilər.

Bu günlərdə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu tərəfindən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin yaranmasının 100 ildönünə ithaf olunmuş "Kitabxana etikasını və kitabxanaşünaslığın linqvo-konseptual məsələləri" adlı monoqrafiyaya geniş ictimaiyyətə təqdim edilmişdir. Monoqrafiyada kitabxana etikasını məsələlərinə toxunulmuş, ciddi araşdırmalar aparılmışdır. Monoqrafiyanın ən mühüm məziyyətlərindən biri də əsərdə bir sıra dünya ölkələrindən – Türkiyə, ABŞ, Almaniyə, Birləşmiş Krallıq, Fransa, İtaliya, Rusiya, Ukrayna kitabxanaçılarının etik davranış kodeksinin təqdimatı və aparılan tədqiqatın məntiqi nəticəsi kimi "Azərbaycan kitabxana əməkdaşlarının etik davranış kodeksinin geniş kitabxana ictimaiyyətinin müzakirəsinə verilməsidir. Dünyanın bir çox ölkələrində milli kitabxana assosiasiyalarının, birliklərinin, cəmiyyətlərinin təşəbbüsü ilə kitabxanaçıların etik davranışını, peşə etikətini tənzimləyən qaydaların artıq müəyyənləşdirildiyi, kitabxana fəaliyyətində uğurlu tətbiq olunduğunu nəzərə alsaq, təqdim edilən konseptual layihə Azərbaycan kitabxanaçılarının etik davranış kodeksinin yaradılmasına təkan verəcəkdir. ↴

Ədəbiyyat:

1. Kitabxana xidməti [Mətn] dərslik / S.Rzəyev; red. A.A.Xələfov; rəyçilər K.Aslan, Ç.Əhmədov. Bakı, Turan evi, 2008, 337 s.
2. Fəlsəfə [Mətn] ali məktəblər üçün dərs vəsaiti / A.Şükürov; elmi red. İ.Əliyev, Z.Hacıyev. Bakı, "Adiloğlu", 2002, 490 s.
3. Gənclər – İnnovasiyalar – Kitabxanalar. Azərbaycan-Rusiya elmi-praktiki konfransın materialları [Mətn] [toplu] / Layihə rəhbəri Ə.Rəyev; tərtibçilər L.Məmmədova, X.Məmmədov; tərcümə edən O.Qəbalalı; elmi məsləhətçi V.Əliyev. Bakı, "Renessans-A", 2016, 255 s.
4. Kitabxana və cəmiyyət [Mətn] [monoqrafiya] / A.Xələfov; elmi red. L.Məmmədova, K.Aslan. Bakı, "Azərnaşır", 2011, 348 s.
5. Abuzər Xələfov [Mətn] Biblioqrafik məlumat kitabı / tart. və müəl. S.A.Sadiqov; red. L.A.Məmmədova, K.M.Təhirov: Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi. Bakı, "Nağıl evi", 2011, 340 s.

Резюме

В статье особое внимание уделяется вопросу библиотечной этики, проблемам взаимоотношений библиотечный-читатель, а также науке этики в контексте значимости ее истории развития.

Ключевые слова: деловая библиотечная этика, этика, библиотечный, читатель, взаимоотношения библиотечный-читатель.

Summary

In the article it is talking about library ethics and librarian-reader relations in modern times, the historical development stages of ethics, which holds every important part in the social sciences, library-reader relationships.

Key words: library ethics, ethics, librarian, reader, librarian-reader communication.